

jövedelmezhetően "csomagolhatnak" és adhatnak el termékeket közvetlenül az egyes könyvtáraknak és könyvtár csoportoknak.

Ez persze igazából piaci fogás, nem pedig technikai fejlődés, ennél fogva még hamarabb is beölelhető. A könyvtárak szemszögéből nézve ez a beszerzési döntéseinkben való nagyobb távolságtartást és az okosabb vásárlást jelenti. A könyvtárosoknak ki kell fejleszteniük magukban a változások iránti fogékonyságot, a szállítók, a technika és a szolgáltatási célok változtatásának képességét. Meg kell tanulnunk, hol kell a trükköket leállítanunk, és hol kell a gyökeres változásnak elkezdődnie. A könyvtárosoknak vezető szerepet kell vállalniuk egy olyan technikai elegy kialakításában, amely megfelel a szakmában a felhasználók igényeiről kialakult elképzeléseknek, majd "el kell adniuk" ezt az elképzelést a felhasználóknak.

A CD-ROM a fejlődő országokban

Mindaz, amiről eddig szó volt, viszonylag jómódú országok jól megalapozott egzisztenciájú könyvtárainak szemszögéből igaz. Ha a fejlett világot elhagyjuk, a kép gyökeresen megváltozik, és a CD-ROM-nak olyan előnyöket tulajdoníthatunk, amelyek folyamatos hasznosságát biztosítják. Jól áthidalhatók vele a rossz távközlés, és a megfizethetetlenül drága nemzetközi telefonvonalak állította akadályok. Elháríthatók segítségével az értelmetlen importkorlátozások és a cenzúra, egyszerűen azért, mert a lemezek nem hasonlítanak semmilyen számítógépes termékre, részegységre.

A fejlődő világ kutatói a jól referált adatbázisokat az elsődleges nyomtatott dokumentumok helyettesítésére fogják felhasználni, mivel azok megfizethetetlenek számukra, és még ha meg is tudnák azokat venni, nem használják ki őket megfelelően. Ebben a környezetben talán kevésbé lényeges, hogy a CD-ROM fejletlen, kis teljesítőképességű technika, és valószínűleg a munkaerő kihasználásának rossz hatékonysága sem számít annyira.

Végezetül a CD-ROM viszonylag tisztességes ajándék, amelyet Észak könnyen adhat Délnek. Talán csak egy szebb formája annak, amikor a gazdag a lejárt technika maradványait a szegényebbeknek adja, de legalább ez a maradvék teljesnek, kezelhetőnek látszik, és aláhúzza az információs szakember fontosságát.

A CD-ROM másodosztályú technika. Akárcsak a hangfelvételek világában, ez itt is a gyártónak kedvező technika, hiszen olcsón gyártható nagy mennyiségben, nehezen hamisítható. A CD-ROM bepillantást engedett nekünk azoknak az előnyöknek a világába, amelyeket nagy adatbázisok terjesztésével és hálózatosításával nyerhetünk, és csendben félre fog vonulni, hogy utat engedjen ezen előnyök igazi megvalósításának.

/McSEÁN, T.: CD-ROMs and beyond: buying databases sensibly? = *Aslib Proceedings*, 44. köt. 6. sz. 1992. p. 243–244./

(Kollay Tibor)

Online és CD-ROM információ egy kis országban: Izlandon

Izland lakossága alig több negyedmilliónál. Az ország nyelve az országot megalapító viking telepek nyelvéből származik. Ábécéjüknek két betűje más nyelvekben ismeretlen. A viszonylagos szegénység ellenére az ország jelentős hagyományokkal dicsekedhet. Demokratikusan választott országgyűlése, az Althing a legrégebb folyamatosan működő parlament a világon. Figyelemre méltóak az írásbeliség tradíciói abból a korból, amikor Európa többi országában még a szűk iskolázott réteg és az egyház privilégiuma volt az írásbeliség. Irodalmából közismertek a sagák és az addák. Már a középkorban általános volt Izlandon az írni-olvasni tudás. Az irodalom és az olvasás ma is nagy tekintélynek örvendnek, és a műszaki fejlődés iránti érdeklődéssel párosulnak.

A naprakész információ iránti igényt jelzi, hogy a helyi lapok mellett öt országos napilap jelenik meg. Egy főre számítva több könyvet adnak ki, mint bárhol máshol a világon. Még a legkisebb városok könyvesboltjaiban is kaphatók az izlandi nyelvű könyvek mellett az idegen nyelvűek is. Minden gyerek tanul az

elemi iskolában dánul és angolul, de más nyelvek is elterjedtek. Az értelmiségiek többsége rendszeresen olvas idegen nyelveken, és sokan szereztek közülük külföldön posztgraduális képzettséget.

Számos könyvtárban és kutatóhelyen veszik igénybe az angolul és a skandináv nyelveken készült online és CD-ROM adatbázisokat, ezek azonban vajmi kevés izlandi vonatkozású információt tartalmaznak, és szemléletmódjuk sem mindig felel meg az izlandiak várakozásainak.

Az ország kicsinségéből, viszonylagos elszigeteltségéből és a települések nagy számából következik, hogy a viszonylag nagy igény ellenére az ország nem képes eltartani üzleti alapon működő adatbázis-előállítókat, az izlandi információ iránt mutatkozó külföldi igény viszont csekély. Állami támogatással azonban működnek izlandi adatbázisok. Ezek az Állami és Helyhatósági Adatfeldolgozó Központ (SKYRR) által működtetett nemzeti hálózaton érhetőek el. Teljes szövegű adatbázist működtet a legjelentősebb napilap, ezenkívül különböző könyvtárak, archívumok, kutatóközpontok, információs cégek is működtetnek adatbázisokat.

A külföldi online és CD-ROM információk szolgáltatások igénybevétele

A külföldi online információk szolgáltatásokat sok éve veszik igénybe Izlandon, azonban nem mindig az érintettek teljes melegezésére. A hetvenes években és a nyolcvanas évek elején a telefonvonalak műszaki problémái okoztak gondot. Néhány elkötelezett információs szakember azonban minden nehézség ellenére ragaszkodott a külföldi online információs szolgáltatások bevezetéséhez. Az úttörők közül a Nemzeti Kórház (Landspítalinn) orvosi könyvtára a MEDLINE használatában, az Izlandi Egyetem (Haskolabokasafn) könyvtárosi fakultása pedig az OCLC használatában járt élen. Emellett egy-két szakember tanácsadó szolgáltatást alapozott az online adatbázisokra.

Ma már a külföldi (nemzetközi, európai és skandináv) online információs szolgáltatásokat számos könyvtár és információs intézmény, emellett néhány magánember is használja. A könyvtárak közül említést érdemel az Izlandi Egyetem Könyvtára, a Nemzeti Kórház orvosi könyvtára, a Reykjavíki Városi Kórház (Borgarspítalinn) orvosi könyvtára, a Tanítóképző (Kennarahaskoli Islands) könyvtára, a Mezőgazdasági Kutatóintézet (Rannsóknastofnun landbunadarins) könyvtára és a Reykjavíki Amerikai Könyvtár. Az egyéni felhasználók között ügyvédek, pénzügyi tanácsadók, gyakorló orvosok, orvostudományi kutatók, számítástechnikai szakemberek és információs tanácsadók vannak.

A CD-ROM iránt is jelentős az érdeklődés Izlandon. A nagyobb számítógép-szakszervek rendszeresen reklámozzák a CD-ROM berendezéseket, és időnként újságcikkek is tárgyalják ezt a témát. Szemináriumok és konferenciák is foglalkoznak a CD-ROM technikával.

Több könyvtár gyűjt CD-ROM kiadványokat, és ezeket rendszerint nyilvánosan hozzáférhetővé teszi. Az Izlandi Egyetem könyvtára többek között a Books in Print Plus, a Whittaker's Bookbank, az Ulrichs Plus, az ERIC, a Grolier Electronic Encyclopedia, a PAIS, az Oxford English Dictionary és a Thesaurus Linguae Graecae kiadványokat teszi hozzáférhetővé, az Akureyri Egyetem (Haskolinn a Akureyri) könyvtára a Books in Print és az Ulrichs Plus mellett orvosi adatbázisokat, a Nemzeti Kórház orvosi könyvtára a MEDLINE és a CINAHL adatbázisokat, a Reykjavíki Városi Kórház orvosi könyvtára az Index Medicus és a Nursing Index adatbázisokat. Több kisebb könyvtárban is van egy-egy CD-ROM kiadvány.

Az Izlandi Egyetem könyvtári tanszéke, az ország egyetlen könyvtárosképző intézménye felvette oktatási programjába mind az online információkeresést, mind a CD-ROM technikát, elsősorban az online információkeresés című tantárgy keretében. Az online információkeresés oktatása során a DIALOG, az OCLC és a Dán Könyvtári Központ (Bibliotekscentralen) adatbázisainak a használatával foglalkoznak, emellett a Bostoni Könyvtári Hálózat

(Boston Library Network) TOMUS nevű nyilvános online katalógusa és az elemi és középiskolák céljait szolgáló ausztráliai NEXUS-szolgáltatás használatával. A CD-ROM adatbázisok közül az 1990/91-es tanévben például a PAIS, az ERIC, az OCLC és az Agricola használatát oktatták, valamint a British Library adatbázisait.

Izlandi információ belföldön

A nemzetközi katalógusokban nem találunk izlandi adatbázisokat*, még a skandináv adatbázis-katalógusban sem. Izlandi adatbázisok ennek ellenére léteznek, és ezek egy része nyilvánosan is elérhető, bár csak korlátozott mértékben.

A legjobb azok az adatbázisok érhetőek el, amelyek az SKYRR számítógépes hálózatán találhatóak. Ezeket az adatbázisokat díjfizetéses alapon használhatják a helyhatóságok, az állami szervek és számos más intézmény. Itt található például az izlandi törvénykönyv online változata, a népesség- és a gépkocsi-nyilvántartás. Az online törvénykönyvet az Izlandi Egyetem jogi kara is használja, sőt, néhány ügyvéd is.

Nincs ugyan az ország könyvtárainak egyesített online katalógusa, de a Nemzeti Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár készít közös számítógépes katalógust. Mivel mindkét könyvtár köteletpéldány-jogú, ezért a készülő katalógus elvileg az izlandi kiadványok összességét tartalmazza majd. Egy másik közös katalógust az SKYRR keretében készít DOBIS/LIBIS alapon a Reykjavíki Városi Könyvtár és a Nemzeti Kórház orvosi könyvtára. Elképzelhető, hogy ehhez a közös katalógushoz több más könyvtár is csatlakozik majd.

Más izlandi intézmények is létrehozta adatbázisokat, ezek azonban nem érhetőek el nyilvánosan. Ilyen például a *Morgunbladid* című napilap adatbázisa.

Izlandi CD-ROM adatbázis nincsen.

Izlandi információ külföldi szolgáltatásokban

A szerzők 1990/91-ben végzett keresései szerint valamiképp izlandi információ található a nemzetközi, európai és skandináv adatbázisokban, főleg angolul és dánul. Izlandra vonatkozó információ felbukkant például a Dán Könyvtári Központ Artikelbasen nevű adatbázisában, de a referált cikkek egyike sem volt izlandi kiadvány cikke, egyik sem szólt kifejezetten izlandi olvasóknak. Hasonlók voltak a tapasztalatok a MEDLINE, az ERIC és a PAIS adatbázisokkal is.

Kivétel e szempontból az OCLC adatbázis. Bár az izlandi könyvtárak egyike sem tagja az OCLC-nek, vannak olyan más országokbeli tagkönyvtárak, amelyek számottevő izlandi gyűjteménnyel rendelkeznek, ezért az adatbázisban szerepelnek izlandi kiadványok is. Egy diákok végezte kisméretű vizsgálatban húsz izlandi nyelvű kiadvány közül tizenkettőt meg-

*A Directory of Online Databases 1992. júliusi kiadásában már van egy: a PEPSY nevű pedagógiai bibliográfiai adatbázis az öt skandináv ország közös alkotása. — A ref.

találtak az OCLC adatbázisban. Lehet, hogy többet is találtak volna, ha az izlandi nemzeti karakterek angol transliterálását következetesen végeznék az OCLC.

Az online és CD-ROM információ felhasználásának korlátai Izlandon

Az online és CD-ROM információ izlandi használatának legfőbb akadályai az izlandi nyelvű és/vagy izlandi igényeket, érdekeket, szempontokat tükröző anyag hiánya. Bár az információkeresés szakembereinek többsége elég jól beszél ahhoz angolul és/vagy más európai nyelveken, hogy viszonylag könnyedén használhassa a nemzetközi információs szolgáltatásokat, azonban ők nem mindig önmaguknak végzik a keresést. Azok viszont, akiknek a keresést végzik, nem mindig olvasnak azon a nyelven, amelyen az eredmény megkapható. Ráadásul az Izlandra vonatkozó idegen nyelvű információ gyakran nem elég részletes az izlandiak számára. Ugyanakkor azonban nem tűnik gazdaságosnak izlandi nyelven további online vagy CD-ROM adatbázisokat létrehozni.

Az izlandi nyelvű online és CD-ROM szolgáltatások belföldi piaca várhatólag kicsi marad, így az ilyen szolgáltatások viszonylagos ára magas, hiszen az ország lakossága mindössze negyedmillió, könyvtárból pedig összesen nincs háromszáz, azok nagy része is nagyon kicsi könyvtár, nagyon kicsi költségvetéssel.

További korlátok az online és CD-ROM szolgáltatások felhasználásában Izlandon a következők:

- ▶ Sok könyvtár (főleg vidéken és az iskolákban) olyanok vezetnek, akik nem rendelkeznek könyvtárosi képzéssel, így nem is tudják, milyen információ érhető el az online és CD-ROM adatbázisokban.
- ▶ Izlandon nehéz információhoz jutni arról, hogy milyen információ érhető el az online szolgáltatásokban és CD-ROM kiadványokban. Ilyen információhoz még a könyvtárosok is nehezen jutnak, de ez fokozottan igaz a potenciális egyéni felhasználókra. Ráadásul az előtérben álló számítástechnikai szakemberek a hardvereladók, ők a hardverhez értenek, nem az információhoz, és ha az információ terén tanácsot adnak (márpedig a tapasztalatok szerint adnak), az a legjobb esetben is esetleges.
- ▶ Az online szolgáltatások és a CD-ROM költségei gondot jelentenek a könyvtáraknak, főleg a kis könyvtáraknak, még inkább az egyéni felhasználóknak. A hardverárak (amelyek Izlandon magasabbak, mint például Észak-Amerikában) is gondot jelentenek, még nagyobb gondot jelentenek

nek az előfizetési és távközlési költségek, mert ezek hasznáról a támogató intézmények nincsenek teljesen meggyőződve.

- ▶ Különleges gondot jelent Izlandon az online vagy CD-ROM adatbázisokból megtalált primer dokumentumok megszerzése. A könyvtáraknak, mint már volt róla szó, nincs közös katalógusuk. Ha meg is van valamelyik könyvtárban a kérdéses dokumentum, nehéz megtalálni, hogy melyikben. A dokumentumok külföldről való beszerzése nagyon költséges. Részleges megoldást jelentenek a teljes szövegű adatbázisok, amelyekből a bibliográfiai adatbázisokban fellelt dokumentum szövege kinyomtatható.

Marketingproblémák

A piacteremtés nehézségei alapvetően a felsorolt korlátokból adódnak. Van azonban egy – tipikusan a kis országokra jellemző – többletprobléma is. Ez pedig az, hogy az információs tanácsadók kezdetben rossz híret keltették ennek a szolgáltatásnak, amikor "az információ világot" ígérték, de helyette csak olyan listákat tudtak nyújtani, amelyek Izlandon beszerezhetetlen dokumentumokat soroltak fel a felhasználó számára érthetetlen nyelven. Ilyen kis országban a be nem váltott ígéreteknek nagyon hamar hírük megy. Aki a jövőben bővíteni szeretné az információs szolgáltatások piacát, annak nagyon kell vigyáznia, hogy ne ígérjen többet, mint amit teljesíteni tud.

Amire valóban szükség van, az a felhasználók számára hasznos információt nyújtó rendszerek hatékony bemutatása. Ha ehhez értéknövelő kiegészítő szolgáltatások járulnak, például dokumentumbeszerzés, fordítás, az információ értékelése, az jelentősen növelheti az online és CD-ROM információs szolgáltatás vonzerejét.

A kis ország előnye viszont, hogy itt viszonylag olcsó a reklámozás. A Morgunbladid című reggeli lapot például szinte mindenki olvassa, és annak az üzleti rovatában viszonylag olcsón lehet feladni hirdetéseket. Így szükség azokra az élesen célzott reklámkampányokra, amelyek a nagyobb országokban nélkülözhetetlenek. Az ilyen széles bázisú reklámkampány persze csak akkor lehet sikeres, ha valós belföldi igényeket céloz meg.

/CLYDE, L. A. – HANNESDOTTIR, S. K.: Online and CD-ROM information in a small country. = Proceedings (of) Online Information 91 Meeting, 10–12 December 1991, London, U. K.; Learned Information, Oxford and New Jersey, 1991./

(Válasz György)